

ALICJA KACPRZAK

ZRÓŻNICOWANIE JĘZYKA SPECJALISTYCZNEGO A PROBLEMY PRZEKŁADU

VARIATIONS OF SPECIALIZED LANGUAGE AND TRANSLATION PROBLEMS

Abstract

The specialized language, because of its specificity, is more often thought up and considered as useful. This point of view which is mainly aimed at the systematized and normalizing step has been predominated from the appearance of this code in the Vienna School. There have been also some tendencies targeted at the translation of specialized texts proposed by the centres in Canada and Belgium. The works of these centres, promoting the appearance of some terminological banks, have shown also the impact of diachronic, geographical and social dialectal differences on the process of translation. In this article, we are going to prove that the diasystemic variation which concerns the specialized terminology the same as the general vocabulary represents an important problem. Every translator should take it into account.

Key words: specialized language, terminology, diasystemic variation.

Translated by Izabela Danilewska

1. JĘZYKI SPECJALISTYCZNE A ODMIANY JĘZYKA

Problematyka odmian językowych jest w językoznawstwie tradycyjnie odnośzona do języka etnicznego czy – inaczej – narodowego i określana jest jako efekt historycznego i społecznego rozwoju grupy ludnościowej, która

owym językiem posługuje się w różnych okolicznościach i w różnych celach. Definicja ta odzwierciedla podział języka narodowego, jaki proponuje *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, wyróżniając przede wszystkim odmianę ogólną języka narodowego i odmiany terytorialne, zawodowe i środowiskowe. Charakterystyczne jest, że tak zwany język ogólny przedstawiony jest tu jako twór wielokrotnie złożony. I tak, ze względu na sposób realizacji wyróżnia się w nim odmianę pisaną i mówioną, a te z kolei dzieli się ze względu na okoliczności, wyodrębniając odmiankę swobodną i staranną. Następnie na tym samym poziomie wydzielone są jeszcze jego warianty ze względu na cel wypowiedzi, między innymi styl informacyjno-naukowy, normatywno-dydaktyczny, artystyczny itp. (S. Urbańczyk et al., 1978: 406-407). Znamienne jest, że w tym schemacie zróżnicowania języka narodowego odmiany terytorialne, środowiskowe i zawodowe nie podlegają już żadnym podziałom, tak jakby każda z nich stanowiła organizm zwarty, jednolity i niezmienny. Podobny punkt widzenia przeważa też na ogół w badaniach tych właśnie odmian językowych, gdzie tak formy, jak zakres i funkcje dialektów, socjolektów czy technolektów analizowane są raczej jako zjawiska statyczne, które nie podlegają zmianom. Pewnym wyjątkiem są z pewnością historyczne badania dialektologiczne (w tym także polszczyzny), mające na celu ustalenie chronologii i zasięgu zmian tego wariantu języka. Socjolekty z kolei interesują badaczy szczególnie ze względu na grupy społeczne, które się nimi posługują, ich wyodrębnienie oraz przyczyny tego faktu. Co zaś tyczy technolektów, język specjalistyczny widziany jest na ogół wyłącznie jako użyteczny kod służący specjalistom do porozumiewania się i ta tradycja datuje się od samego pojawienia naukowej refleksji na ich temat, a więc już od czasów Szkoły Wiedeńskiej i jej twórcy, Eugena Wüster, w latach trzydziestych poprzedniego stulecia. Terminologia, jako taka, rozpatrywana była więc przede wszystkim jako zbiór terminów, i to z punktu widzenia ich skuteczności, będącej wypadkową podstawowych zasad, które termin miał spełniać, czyli jednoznaczności i neutralności. Podobne traktowanie języków specjalistycznych obowiązuje często i dziś, gdy aktywność w ich zakresie skupia się przede wszystkim na tworzeniu banków terminologicznych, na zabiegach normalizacji i systematyzacji terminów. Co prawda, najważniejsze pozycje bibliograficzne poświęcone technolektom przyznają istnienie odmian w ramach języka specjalistycznego, jednakże nie poświęcają im szczególnie dużo miejsca. I tak, Rostislav Kocourek pisze w książce *La langue française de la technique et de la science*: „Puisque la langue de spécialité est un sous-ensemble de la langue toute entière, elle est sujette à la variation linguistique, historique et

géographique de celle-ci” (1982: 20). Kilkanaście lat później Maria Teresa Cabré w swej obszernej monografii zatytułowanej *La terminologie* stwierdza istnienie nie tylko odmian wskazanych przez Kocourka, ale także wariantów stylistycznych tekstów specjalistycznych: „La variation des langues de spécialité suit les mêmes critères que ceux de la langue générale : les modalités dialectales, les registres et les variétés stylistiques. En effet, les langues de spécialité, en tant que sous-codes de la langue générale, participent aux mêmes modalités dialectales et fonctionnelles, bien que sous une forme plus restreinte, puisque la fonction de communication est la priorité entre spécialistes. Ainsi, en premier lieu, des textes scientifiques sur le même sujet produits à des moments éloignés dans le temps peuvent présenter des différences intéressantes non seulement au niveau de la conceptualisation de la discipline, mais aussi sur le plan de l’expression (...)” (M.T. Cabré, 1998: 141). Dopiero jednak badaczka portugalska, Isabel Desmet, kładzie w swych pracach szczególny nacisk na wagę badań zróżnicowania języka specjalistycznego. W artykule „Variabilité et variation en terminologie et langues spécialisées : discours, textes et contextes”, opublikowanym w tomie *Mots, termes et contextes*, Desmet stwierdza: „De notre point de vue et d’après notre pratique, les termes et les langues spécialisées n’échappent pas à ce phénomène naturel, tout comme les mots de la langue générale et la langue générale elle-même” (2006: 236). Nieco wcześniej także autorka niniejszego artykułu pisała, że wszystkie własności języka ogólnego, w tym ich zróżnicowanie historyczne, geograficzne i społeczne, odzwierciedlają się także w językach specjalistycznych, a kwestią pozostaje jedynie intensywność ich występowania: „toutes les caractéristiques de la langue générale se manifestent aussi dans ses codes spécialisés, mais avec une intensité inégale. Il en va de même de modalités de fonctionnement établis dans les deux systèmes selon les critères diastatiques, diatopiques et diachroniques” (A. Kacprzak, 2004: 158).

W niniejszym artykule chcemy wykazać, że zwrócenie uwagi na dynamiczny charakter tego rodzaju kodów jak najbardziej współbrzmi z troską o precyzyjność i adekwatność terminów, m.in. w procesie przekładu.

2. ZRÓŻNICOWANIE JĘZYKA SPECJALISTYCZNEGO

W istocie terminy odnoszące się do tego samego pojęcia nierzadko podlegają zmienności czy to w czasie, czy w przestrzeni, czy ze względu na status użytkownika, i jest rzeczą kluczową, by tłumacz był tego świadomy.

Jeśli więc uznaje się, że tłumaczenie terminu na język obcy polega na znalezieniu jego ekwiwalentu w tym języku, punktem wyjściowym dla tej operacji powinno być określenie kontekstu, w którym ów termin występuje. Jak się okazuje, leksemowi specjalistycznemu w języku wyjściowym może odpowiadać nawet kilka w języku docelowym, np. francuska nazwa *trachome*, określająca rodzaj zaraźliwego zapalenia spojówki, ma w języku polskim odpowiednik standardowy *jaglica*, specjalistyczny *trachoma*, a także nieco przestarzały i rzadko dziś używany *egipskie zapalenie spojówek*. Jeszcze bardziej skomplikowana jest sytuacja, gdy w obu językach istnieje po kilka nazw synonimicznych dla tego samego pojęcia, co ma miejsce na przykład w przypadku choroby zwanej w medycynie polskiej *zimnicą* lub *malarią*, ale także *paludyzmem*, *czwartą chorobą* oraz *czwartaczką*, natomiast w medycynie francuskiej odpowiadają jej m.in. terminy *paludisme*, *malaria*, *fièvre quarte*, *impaludisme*, *fièvres paludéennes*, *fièvres à quinquina*, *fièvres marémmatiques*. Wymienione terminy stanowią oczywiście swoje odpowiedniki denotacyjne, pozostaje jednak złożona sfera konotacji, z różnorodnymi semantycznymi wartościami dodatkowymi, które można opisać przede wszystkim za pomocą kwantyfikatorów diachronicznych (odnoszących się do czasu użycia nazwy), diatopicznych (odnoszących się do miejsca użycia nazwy) i diastratycznych (odnoszących się do grupy społecznej posługującej się nazwą). Te właśnie odmiany zostaną opisane w dalszej części artykułu.

2.1. ZRÓŻNICOWANIE DIACHRONICZNE

Specyfiką języków specjalistycznych jest to, że w niektórych przypadkach badania diachroniczne mogą odnosić się do okresów relatywnie krótkich, zaledwie kilkuletnich. O takiej ograniczonej diachronii ('diachronie restreinte') piszą w artykule na temat zróżnicowania terminologii w czasie Anne Condamines, Josette Rebeyrolle i Anny Soubeille. Okazuje się, że w przypadku niektórych języków naukowych i technicznych zmiany uchwytnie są już po niedługim czasie i ważne jest, aby zostały wychwycone i odnotowane. Autorki opowiadają o specyfice języka używanego w pracy Państwowego Ośrodka Badań Przestrzeni Kosmicznej (CNES, Toulouse, France). Często prowadzone są tam wieloletnie projekty badawcze, przy których zmienia się personel przy jednoczesnej ewolucji dyscypliny naukowej i jej języka. Niepożądaną tego konsekwencją mogłoby być zakłócenia, a nawet straty w przekazie naukowym. Dobrą stroną tego typu badania jest jednak bogata dokumentacja, stanowiąca jego korpus, a także obecność specjalistów

mogących być ekspertami. Przeprowadzona analiza wykazuje przede wszystkim modyfikacje formalne terminów. Odnotowuje się więc powstanie złożień z elementów uprzednio autonomicznych, na przykład leksemy *synchronisation* i *mode* dały nowy termin *mode de synchronisation*, z kolei wyrazy złożone często zostały zastąpione przez formy eliptyczne, na przykład czterywyrazowy *horloge de la balise* został zastąpiony przez krótszy *horloge balise* (2004: 547-551). Odnotowanie tych niewielkich w sumie zmian z pewnością nie ma w sobie nic rewolucyjnego, ilustruje jednak pewne tendencje, które na dłuższą metę mogą okazać się bardzo ważne tak w tworzeniu, jak i w tłumaczeniu tekstów z tej dziedziny.

Analizy diachroniczne języków specjalistycznych mogą jednakże obejmować też okresy znacznie dłuższe, choć prawdziwym wyzwaniem jest w tym przypadku zbudowanie odpowiedniego korpusu porównawczego. Jedną z dziedzin umożliwiających takie badanie jest medycyna, która od wieków była specjalnością naukową przekazywaną i zachowywaną w piśmie. Badanie ewolucji terminów pokazuje, że często obserwowaną zmianą semantyczną jest hiperonimizacja terminu, jak w przypadku nazwy *anémie*. Notowana już w słowniku Héliana odnosi się do bliżej nieokreślonej, patologicznej sytuacji niedokrwistości, jako „maladie qu'on peut regarder comme épuisement des vaisseaux sanguins et dont on n'a presque aucune mention” (1771: 4). W następnych jednak wiekach termin ten staje się nadrzędny w stosunku do szeregu podtypów anemii, takich jak *anémie des mineurs* et *anémie des altitudes* u S. Jaccoud (1865: 199-219), *anémie épidémique des mineurs* u É. Littré i Ch.-Ph. Robin (1873: 68), *anémie primitive*, *anémie infantile*, *anémie des vieillards*, *anémie tropicale* w *Larousse médical illustré* (1924: 60), a wreszcie do osiemdziesięciu pięciu terminów hiponimicznych wymienionych w słowniku medycznym M. Garnier i V. Delamare z 1989 r., takich jak *anémie hyperchrome*, *anémie hyperchrome hypersidérémique*, *anémie hyperchrome mégalocytaire*, *anémie hyperchromique*, *anémie hypochrome*, *anémie hypochrome hyposidérémique*, *anémie hypochromique* itp. (1989: 40-43).

Innego rodzaju ewolucję semantyczną przeszedł z kolei termin *peste*, który jeszcze w XIX wieku odnosił się w języku francuskim do wszystkich wielkich epidemii. I tak w 1835 r. słownik Akademii Francuskiej definiował: „La fièvre jaune est une peste qu'on dit originaire d'Amérique”, a w 1878 r. pisał także: „La petite vérole est une peste dont la vaccine nous a délivrés”. Trzeba było dopiero odkrycia Alexandre'a Yersin, paryskiego uczonego, który w 1894 r. wyizolował bakterię wywołującą jeden, konkretny typ choroby i nazwał ją pałeczką *Yersinia pestis*, co spowodowało zawężenie nazwy choroby do jej jednej odmiany.

Ciekawa też jest obserwowana w długim okresie fluktuacja terminów odnoszących się do tego samego pojęcia, co stwarza sytuację, którą można określić jako synonimię chronologiczną. Zjawisko to może być zilustrowane przykładem trzech terminów: *pierre*, *calcul* i *caillou*, które na przestrzeni wieków odnosiły się do zaistnienia w organizmie patologicznego tworzywa znanego jako *kamień*. Z trzech wymienionych leksemów *pierre* wywodzącego się z greki, *calcul* z łaciny i *caillou* z galijskiego, to *calcul* według słownika TLFi poświadczony jest jako najwcześniejszy (u Ch. Estienne w jego *Discours des parties du corps* z 1546 r.) w znaczeniu medycznym. Z kolei w *Théâtre d'agriculture et mesnage des champs* Oliviera de Serres z 1611 r. znajdziemy radę: „Pour la guérison de ce mal-ci, convient user de choses apéritives rompsans le calcul, pour facilement uriner (...)” (2001 : 1350)¹. Już jednak pod koniec XVII wieku *Dictionnaire de l'Académie* (1694) opatruje ten wyraz kwalifikatorem *vieux et hors d'usage*, z czego wynika, że to nazwa *pierre* staje się w tym czasie dominująca. Rzeczywiście, wielokrotnie pojawia się na przykład w listach Guy Patina, lekarza i pisarza siedemnastowiecznej Francji, który relacjonuje przypadki tej choroby. W 1634 r. pisze on: „L'evesque d'Orléans est icy fort malade d'une pierre dans le rein” (1907: 67). W innym liście, z 1640 r., pokazuje metody leczenia kamieni: „l'anatomiste a quitté la reine-mère à Londres, et est icy venu se faire tirer une grosse pierre de la vessie : l'opération en fut faite hier au matin (...)” (1846 : 68), a w liście z 1637 r. wspomina efekty takich działań: „Il y a quelques mois que M. Duret De Chevry, président des comptes, (...) mourut en cette ville, le troisieme jour après avoir esté taillé de la pierre” (1907: 43). Wiek XVIII to rosnąca znów przewaga określenia *calcul*, czego potwierdzeniem jest użycie tej właśnie nazwy w najważniejszym dziele nozologicznym z epoki – *Nosologie méthodique...*, autorstwa Pierre'a Boissier de Sauvages, który stwierdza m.in.: „Mercatus prétend que le calcul a souvent percé les reins et cet accident a été suivi d'une ischurie incurable” (1772, t. X: 260). Znając wpływ dzieła Boissiera na kształtowanie się francuskiej terminologii medycznej, można zaryzykować stwierdzenie, że i w tym przypadku był on niezaprzeczalny, ponieważ od tej pory oficjalne użycia terminu *pierre* właściwie zanikają. Interesujące jest jednak, że nazwa ta zostaje zachowana w potoczym języku medycznym, co potwierdzają dzisiejsze fora internetowe poświęcone zdrowiu oraz następujące wpisy w sieci²: „J'ai une pierre de 6mm de diametre dans le rein droit.”, „Avez-vous aussi été traité pour une pierre au

¹ W cytatach pochodzących z dzieł dawnych została zachowana oryginalna pisownia z epoki.

² Została zachowana oryginalna pisownia wszystkich cytatów pochodzących z sieci.

rein?”, „J’aimerais savoir si vous avez une recette miracle pour éviter le retour des pierres sur les reins”. Co do trzeciego leksemu, *caillou*, jego użycie w znaczeniu medycznym wydaje się najkrótsze. Mimo że nie potwierdza tego znaczenia słownik TLF, znajdziemy je na przykład u pisarza Alaina, który pisze w 1911 r.: „...mélancolie : il y a quelque temps, je voyais un ami qui souffrait d’un caillou dans le rein, et qui était d’humeur assez sombre. Chacun sait que ce genre de maladie rend triste” (1936 : 98). Istnieje ono także w języku potocznym, co znów potwierdza ten francuskojęzyczny dialog w Internecie: „bon jour j’ai des cailloux dans la rein gauche qui me fait des douleurs atroces”, „Bonne chance dans ta lutte contre ton caillou du rein gauche”). Ewolucja kilku innych terminów medycznych, mogąca mieć wpływ na problemy dotyczące ich tłumaczenia, została też opisana przez autorkę niniejszego artykułu w kilku innych jej pracach³.

2.2. ZRÓŻNICOWANIE DIATOPICZNE

Badania diatopicznych odmian języków to w analizach języka ogólnego poszukiwanie regionalizmów różnego typu. W przypadku języków specjalistycznych chodzi najczęściej o regionalne warianty terminów, występujące w terminologicznej warstwie niestandardowej, jak w przypadku oficjalnego terminu medycznego *verru*, któremu na północy, w centrum i na wschodzie Francji odpowiada nazwa *poireau*, a na południu i zachodzie – nazwa *fic*. (W języku polskim odnotować można w przypadku tego samego pojęcia rozróżnienie między terminem oficjalnym *brodawka płaska* a używaną standardowo eliptyczną nazwą *brodawka* oraz potoczną *kurzajka*).

Znacznie częściej niż w odniesieniu do regionów jednego kraju różnice diatopiczne w językach specjalistycznych są dostrzegane w ramach języków o szerokim zasięgu (na przykład angielskiego, hiszpańskiego francuskiego, portugalskiego, niemieckiego), używanych jako języki oficjalne nie tylko w Anglii, Hiszpanii, Francji, Portugalii czy Niemczech, ale także poza ich granicami. Jeszcze trzydzieści lat temu nie dopuszczano odstępstw od terminologicznego wzorca pochodzącego z „centrum językowego”, tak więc w przypadku języka francuskiego to regulacje terminologiczne płynące z Francji miały niemal moc nakazu wobec chociażby francuskiego używanego w Kanadzie. Interesujące jest, że tamtejsi terminolodzy, wobec przemożnego wpływu angielszczyzny w tym kraju, walczyli czasem z angielskimi zapożyczeniami dokonywanymi przez francuszczyznę europejską.

³ Zob. np. Kacprzak, 2011.

Przykład takich działań odnajdziemy w czasopiśmie „Terminologie comptable”, gdzie w numerze 1 z maja 1983 r. autor krytykuje neologizm *audit* zapożyczony przez Francuzów z angielskiego, zamiast uprzednio używanego we Francji w tym samym znaczeniu *révision* lub w Kanadzie *vérification*. Interweniuje w tej sprawie nawet Komisja Terminologiczna z ramienia Office de la langue française, która oficjalnie zaleca (w „Gazette officielle du Québec” z 8 marca 1980 r.), używanie terminu *vérification* i przypomina, że *audit* jest terminem angielskim.

Ta restrykcyjna postawa wobec topolektalnych wariantów terminologicznych ustępuje w latach dziewięćdziesiątych zasadzie wariacjonizmu geograficznego, uznającej za pełnoprawne wszelkie terminologiczne odmiany o tym charakterze. Co więcej, odmiany te są wręcz uważane za bardziej przystające do specyficznych potrzeb tworzących je wspólnot językowo-kulturowych. Potwierdza to m.in. dokument stowarzyszenia Realiter⁴: „Les travaux terminologiques menés au sein du Réseau, tenant compte des principes socioterminologiques qui se dégagent des tendances actuelles de la terminologie, privilégient l’approche variationniste. Cette approche consiste à refléter la variété des usages et des traditions terminologiques des différentes aires géographiques propres à chaque langue qui fait l’objet des travaux” (<http://www.realiter.net/spip.php?article 7>).

W tym właśnie duchu w 2000 r. francuska instancja zajmująca się nowymi terminami (Commission générale de terminologie et de néologie) w publikowanych przez siebie wykazach neologizmów specjalistycznych podaje obok terminów francuskich także kanadyjskie (tu odpowiednio: *rattachement* i *rapprochement*).

rattachement, n.m.

Domaine : Économie et finances/Comptabilité.

Définition : En comptabilité, principe stipulant que les charges sont prises dans le compte de résultats sur la base d’une liaison entre les coûts encourus et l’obtention de produits spécifiques.

Note :

1. Ce processus implique la prise en compte simultanée ou combinée de produits et de charges qui résultent des mêmes transactions ou évènements.
2. Le terme « rapprochement » est également utilisé au Canada.

Équivalent étranger : matching. (Source : arrêté du 11 février 1993)⁵
(CGTN)

⁴ Réseau panlatin de terminologie.

⁵ <http://www.dglf.culture.gouv.fr/terminologie/repertoireJO220900/A2200003.htm>

Przykładów różnic terminologicznych między Francją a Kanadą jest oczywiście więcej, można przytoczyć choćby te najbardziej znane ze słownictwa informatycznego, jak *courriel* i *mél*, *clavarder* i *chatter*, *texter* i *smser* itp. Podobnie w nazewnictwie meteorologicznym odnotowuje się interesujące różnice, jak w przypadku nazwy *poudrerie*, istniejącej w dawnej francuszczyźnie aż do XVII wieku, obecnie zaś używanej tylko w Kanadzie dla określenia *zadymki śnieżnej*, która z kolei w Europie nazywa się *chasse-neige élevée*.

Różnice diatopiczne dotyczą też języka hiszpańskiego, w jego wariantach europejskim i licznych odmianach południowoamerykańskich. Na przykład w terminologii ochrony środowiska europejskiemu *biocarburante* odpowiada meksykański *biocombustible* lub *combustible biológico*. Znaczne różnice odnotowuje też portugalski między swą odmianą z Portugalii a tą z Brazylii, co można zilustrować przykładem z języka bioetyki, gdzie portugalskiemu *clonagem* odpowiada brazylijski *clonação*. Czasem niuanse są tylko ortograficzne, jak w terminie portugalskim *aerossol* i brazylijskim *aerosol*.

Tina Célestin, Annie Galarneau et Robert Vézina, autorzy jednej z najważniejszych prac na temat zróżnicowania geograficznego w terminologii, podkreślają co prawda, że „l’harmonisation des termes demeure (...) un idéal toujours poursuivi par la pratique terminologique” (2004 : 4), ale ich analizy statystyczne przeprowadzone w części francuskiej *Grand dictionnaire terminologique* (z lat 70. i 80.) oraz w *Dictionnaire de la comptabilité et de la gestion financière* (2004) ukazują, że zjawisko diatopicznego zróżnicowania słownictwa specjalistycznego ma wyraźnie zaznaczoną tendencję wzrostową.

2.3. ZRÓŻNICOWANIE DIASTRATYCZNE

Większość języków specjalistycznych podlega również z całą pewnością zróżnicowaniu w zależności od rejestru językowego, związanemu z jednej strony z pozycją społeczną jego użytkownika, z drugiej zaś z sytuacją komunikacyjną. W odniesieniu na przykład do języka medycznego pozwala to na wyróżnienie nawet kilku stylów, w zależności od tego, czy autorem wypowiedzi jest lekarz czy pacjent, czy wypowiedź ma miejsce w sali wykładowej czy operacyjnej, albo też czy rozmowa toczy się między lekarzem a pacjentem lub między samymi pacjentami. Dla potwierdzenia tej tezy przytoczyć należy książkę doktora Pascala Bouché wydaną w serii Collection Le Français Retrouvé przez wydawnictwo BELIN (1994). W spisie treści tej interesującej pozycji, zatytułowanej *Les mots de la médecine*, znajdujemy m.in. rozdziały pt. *Le langage des médecins* i *Le langage des patients* i już

takie oddzielenie obu tych kodów wskazuje na potrzebę i stopień ich zróżnicowania. Wieloletnie studia w akademiach sprawiają, że lekarz wraz z wiedzą medyczną nabywa odpowiadającą tej wiedzy terminologię naukową, lecz jednocześnie w trakcie zajęć praktycznych poznaje też żargon medyczny. Pacjent z kolei posługuje się na ogół nazwami znanymi z języka standardowego lub potocznego, nie zawsze rozumiejąc nazewnictwo wysoce naukowe. Granice między stylami wydają się jednak często płynne, gdyż nazwy naukowe mogą stawać się z czasem powszechniej znanymi, a z kolei wyrazy potoczne użyte w kontekście naukowym mogą ulegać melioracji stylistycznej.

Wspomnijmy na marginesie, że cechą tradycyjnego słownictwa medycznego jest jego wysoka metaforyzacja, co wynika przede wszystkim z faktu, że przez wieki zmysły lekarza, a przede wszystkim to, co lekarz widział (na przykład niektóre symptomy neurologiczne, jak *main en fourchette*, *dé-marche de canard*, *raideur en canif*, *geste de rouler des pilules*), i to, co mógł wysłuchać (na przykład niektóre odgłosy sercowe, jak *bruit de canon*, *bruit de galop*), stanowiło podstawę diagnozowania. Tę wiedzę należało też przekazywać młodszym adeptom sztuki, do czego figury stylistyczne były bardzo przydatne. Metaforyczne pochodzenie ma na przykład francuska nazwa torbieli podjęzykowej *grenouillette*, nawiązująca do charakterystycznie zdeformowanego głosu pacjenta, której to nazwy używał już szesnastowieczny chirurg paryski Ambroise Paré. I francuski, i polski termin ekwiwalentny *żabka* są zapewne kalkami językowymi od łacińskiego *ranula*. Tłumaczenie nazw metaforycznych bywa jednak problematyczne, czego najprostszym przykładem jest porównanie potocznych nazw zjawiska znanego w języku francuskim pod nazwą *chair de poule*, a w polskim jako *gęsia skórka*. Podobnych przypadków jest więcej, na przykład terminowi polskiemu *obrzęki głodowe* odpowiada francuski *œdème de guerre*, a *mruk koci* (definiowany jako objaw skurczowego drżenia klatki piersiowej) ma za ekwiwalent *frémissement cataire*.

Wiele jest powodów, dla których lekarz wybiera czasem zamiast terminu oficjalnego jego synonim należący do żargonu zawodowego lub też standardowy czy potoczny. I tak francuska nazwa guza złośliwego *cancer*, która z pewnością należy do warstwy standardowej języka, bywa eufemistycznie zastępowana przez lekarzy terminami *néo* i *néoplasme*, *néoplasie* i *néoformation*, a także peryfrastycznym *processus expansif*. Ze względów kryptycznych, wobec pacjentów, lub ekonomicznych, wobec kolegów, używane są przez lekarzy naukowe nazwy hiponimiczne poszczególnych guzów (np. *lymphome*, *carcinome*, *mésotéliome* itp.). Bardzo potoczną i dość rzadko

używaną nazwą jest z kolei wyraz *crabe*, tak jak we fragmencie jednego z blogów: „Ce crabe comme on l'appelle a tuée ma soeur à petit feu. Je hais cette saloperie de cancer”⁶. Inny przykład tego typu stanowią francuskie nazwy *znamię naczyńniowego*: oprócz nazwy łacińskiej *naevus flammeus* używana jest też nazwa naukowa *angiome plan*, której odpowiednikiem standardowym jest *tache de vin*, a potocznymi *envie* i *fraise(s)*. W języku polskim oprócz nazwy żargonowej *naczyniak* istnieje też rzadziej używana kalka *znamię czerwonego wina*, ale także potoczne *ogień* i *ogniopiór*. O ile trudno jest posądzać personel lekarski o motywację ludyczną w tworzeniu i używaniu niektórych wyrażenń żargonowych, jak we francuskim *faire les petits pois* czy też w polskim *chory pyka fajkę* dla oznaczenia trudności oddechowych w agonii, można zapewne uznać, że chodzi raczej o zachowanie dystansu wobec ekstremalnych sytuacji, z którymi na co dzień spotyka się lekarz czy pielęgniarka. Podobną wartość mają z pewnością żargonowe określenie ciężkiego stanu pacjenta za pomocą wyrażenia *pacjent pachnie świerkiem* czy też *one way ticket* na określenie śmierci.

3. ZAKOŃCZENIE

Powyższy opis ukazuje, że zjawisko odmian językowych dotyczy terminologii w podobnym stopniu jak leksyki ogólnej. Terminologia, a także bez wątpienia języki specjalistyczne w ogóle nie stanowią niezmiennych monolitów. Związane ściśle z dyscypliną, którą reprezentują, ewoluują razem z nią w czasie, różnicują się w przestrzeni, ale także podlegają zmianom zależnym od jej użytkowników. Wynikające z tego warianty terminów mogą stanowić i stanowią problem dla tłumaczy, wymagając jeszcze lepszej znajomości języków i ich niuansów. Okazuje się bowiem, że relacja terminu i jego desygnatu jest bardziej złożona, niż się na ogół wydawało: także termin specjalistyczny nosi w sobie wartość konotacyjną, która w procesie przekładu powinna zostać zachowana.

⁶ Szerzej o tym problemie w artykule Alicja Kacprzak, Jean-Pierre Goudaillier, «Dénominations des maladies en langue populaire et argotique (de la 'synonymite' des noms de maladies)» [w druku].

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Alain, 1936, *Propos sur le bonheur*, Paris, Gallimard.
- Boissier de Sauvages de Lacroix François, 1772, *Nosologie méthodique de distribution des maladies en classes, en genres et en espèces suivant l'esprit de Sydenham et la méthode des botanistes*, Tomes X, Lyon, Gouvion.
- Dictionnaire de l'Académie*, Première édition, 1694; Quatrième édition, 1762; Sixième édition, 1835; Septième édition 1878, <http://atilf.atilf.fr/academie.htm>, DW: 30. 04. 2011.
- Galtier-Boisière Émile et al., 1924, *Larousse médical illustré*, nouv. éd. entièrement refondue et augmentée par le dr Burnier, Paris, Larousse.
- Garnier Marcel, Delamar Valéry, 1989, *Dictionnaire des termes de médecine*, 22ème édition, Paris, Maloine.
- Hélian, 1771, *Dictionnaire du diagnostic, ou l'art de connoître les maladies, et de les distinguer exactement les unes des autres*, Paris, Vincent.
http://ocaq.qc.ca/terminologie/bulletin/volume_1/versionpdf/1-27.pdf, DW: 31.10. 2011
- Jaccoud Sigismund, 1865, *Nouveau dictionnaire de médecine de chirurgie pratiques, illustré de figures intercalées dans le texte*, Tome 2, Paris, J.B. Baillière.
- Littré Émile, Robin Charles-Philippe, 1873, *Dictionnaire de médecine, de chirurgie, de pharmacie, de l'art vétérinaire et des sciences qui s'y rapportent*, 13ème édition, Paris, J.-B. Baillière.
- Patin Guy, 1846, *Lettres de Gui Patin, nouvelle éditions augmentée de lettres inédites*, Tome troisième, Reveillé-Parise (J.-H), éd., Paris, Chez J.B. Baillière.
- Patin Guy, 1907, *Lettres de Gui Patin, 1630-1672*, Triare (P.), éd, Paris, H. Champion.
- Serres de Olivier, 2001, *Le théâtre d'agriculture et mesnage des champs: dans lequel est représenté tout ce qui est requis et nécessaire pour bien dresser, gouverner, enrichir et embellir la maison rustique*, Introduction Pierre Lieutaghi, Arles, Actes Sud.
- Sylvain Fernand, 1982, *Dictionnaire de la comptabilité et des disciplines connexes*, Toronto, Institut Canadien des comptables agrégés, <http://www.dglf.culture.gouv.fr/terminologie/repertoireJO220900/A2200003.htm>
- Terminologie comptable*, Vol. 1, n° 27 (mai 1983).

OPRACOWANIA

- Bouché Pascal, 1994, *Les mots de la médecine*, Paris, Belin.
- Cabré Maria Teresa, 1998, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*. Ottawa, Les Presses de l'Université d'Ottawa.
- Célestin Tina, Galarnéau Annie, Vézina Robert, 2004, « Pour le français : réflexions et pratiques sur la variation topolectale en terminologie » [in:] *Realiter*, <http://www.realiter.net/spip.php?article276>, DW 31.10.2011.
- Condamine Anne, Rebeyrolles Josette, Soubeylles Anny, 2004, « Variation de la terminologie dans le temps: une méthode linguistique pour mesurer l'évolution de la connaissance en corpus » [in:] *Actes d'Euralex International Congress*, Lorient, 6-10 juillet, 547-557.
- Desmet Isabel, 2005, « Variabilité et variation en terminologie et langues spécialisées: discours, termes et contextes » [in:] *Mots, termes et contextes*, Actes des septièmes Journées scientifiques du réseau de chercheurs Lexicologie Terminologie Traduction, Paris, Éditions des archives contemporains, 235-247.
- Desmet Isabel, 2007, « Éléments pour une théorie variationniste de la terminologie et des langues de spécialité » [in:] *Cahiers du RIFAL*, terminologie, culture et société, décembre, 3-13.

- K a c p r z a k Alicja, 2004, «Différenciation fonctionnelle des langues de spécialité» [in:] *Langue et société, Dynamique des usages*, Opera romanica 5, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, Ceske Budejovice, 49-54.
- K a c p r z a k Alicja, 2011, «Diversité technolectale en diachronie: le cas de quelques termes médicaux » [in:] *Passeurs de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité*, (dir. Marc Van Campenhoudt, Teresa Lino, Rute Costa), Éditions des archives contemporaines, Paris, 355-366,
- K a c p r z a k Alicja, Goudaillier Jean-Pierre, « Dénominations des maladies en langue populaire et argotique (de la 'synonymite' des noms de maladies) », à paraître.
- K o c o u r e k Rostislav, 1982, *La langue française de la technique et de la science*, Wiesbaden, Brandstetter.
- U r b a n i c z y k Stanisław, 1978, *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, Warszawa, PWN.
http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/terminologie/termino_enrichissement.htm

VARIATION DES LANGUES SPÉCIALISÉES ET TRADUCTION

R é s u m é

La langue spécialisée, de part son caractère spécifique, est le plus souvent conçue et considérée selon son utilité. Ce point de vue, visant essentiellement la démarche systématisante et normalisatrice, prédominait dès la naissance de la réflexion sur ce type de code, ceci à partir de l'École de Vienne. C'est aussi celui des orientations plus récentes, ciblées sur la traduction des textes spécialisés et développées entre autres au Canada et en Belgique. Les travaux de ces deux centres, tout en favorisant l'apparition de banques terminologiques ont démontré aussi l'impact des différences d'ordre diachronique, diatopique et diastratique sur la traduction. Notre communication montrera que la variation diasystémique qui concerne les terminologies spécialisées tout comme le lexique général, constitue un problème important dont chaque traducteur devrait tenir compte.

Mots-clés : langues spécialisés , terminologie, variation diasystémique.